

sideskibe, som der så glimrende er gjort rede for i det bind af *Danmarks Kirker*, der behandler Ribe Domkirke og som forfatteren hævder at have konsulteret. Forfatterens spørgsmål, om man i Danmark egentlig har gotik i begrebets internationale betydning besvares med et »jein«, og man kan da kun give ham ret i, at der er langt fra Reims til Rye! Bogens force ligger absolut i beskrivelsen af de gotiske kalkmalerier. Bolvig ser de senmiddelalderlige kalkmalerier som et demokratisk fænomen, der skyldtes, at det nu var fæstebønderne, der stod som kirkeværger og igangsættere, i modsætning til kalkmalerierne fra romansk tid, der skyldtes aristokratiet. Herskabernes manglende engagement i landsbykirkerne senmiddelalderlige udsmykning forsøger Bolvig bl.a. at forklare ved at herremændene havde store jordbesiddelser uden for deres hjemsgn, deres »adresse«, hvorfor de kun interesserede sig for deres »egen« kirke og ikke for de fjernere liggende kirker, hvor fæstegodset lå. Argumentationen er meget besnærende, selv om anmelderen har sine tvivl om, at nogen, herunder middelalderens herremænd, er indstillet på at opgive magt og indflydelse, hvor den er mulig. Selv om anmelderen personligt finder nogle af de sammenligninger, som forfatteren drager mellem kalkmalerierne og nutidig billedkunst, for noget anstrengte, så er Bolvigs billedanalyser morsomme og tankevækkende, og mange vil kunne drage nytte af det nyere materiale, som her er samlet.

Karin Kryger

Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden Band 8. Kloster Itzehoe 1256-1564. Bearbeitet von Hans Harald Hennings. Karl Wachholtz Verlag. Neumünster 1993. (= Veröffentlichungen des Schleswig-Holsteinischen Landesarchiv. 37). 569 s., 350,- DM.

Det cisterciensernonnekloster, der oprindeligt var anlagt i Ivenfleth ved Störflorens udmundning i Elben, gav ærkebispens af Bremen tilladelse i 1263 til at flytte til Itzehoe, fordi klostrets eksistens truedes af hyppige oversvømmelser. I Itzehoe knyttedes det snart til sognekirken Sct. Laurentius, og grev Gerhard 1. af Holsten skænkede 1286 kirken med alle indkomster. Disse tidlige breve er for længst kendt fra udgivelsen i de ældre bind af Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden, og det samme gælder for brevene i klosterarkivet til og med år 1400; de findes i bind IV og VI, der slutter med år 1400. Under forberedelsen af Itzehoe-bindet konstaterede udgiveren, at disse tryk gennemgående var pålidelige, og besluttede sig derfor til kun at give en kort indholdsangivelse. Til gengæld udarbejdede han en udførlig beskrivelse af originalerne og deres besegling, noget helt nyt set i forhold til de ældre tryk, som der henvises til. I henvisningen indfletter udgiveren rettelser – ret få – til teksterne.

Klostrets velbevarede og velordnede arkiv befandt sig indtil 1985 i selve klostret, som ved reformationen i lighed med Sct. Johannesklostret på Holm ved Slesvig forvandlede til et evangelisk »Damenstift« for medlemmer af de holstenske adelsslægter. I forbindelse med større ombygninger og moderniseringer besluttede man sig til at deponere arkivet i Schleswig-Holsteinisches Landesarchiv i Slesvig med bibeholdelse af den ordning, der var gennemført kort efter 1900, således at brevstoffet til 1564 er henlagt i kronologisk rækkefølge.

Tyngdepunktet i nærværende udgave bliver da den fuldstændige udgivelse af brevene fra 1401-1564 med slutpunkt i kong Frederik 2.s stadfæstelse af klostrets privilegier, ialt 385 breve, hvoraf kun et fåtal tidligere var trykt i J.F. Noodt, *Beyträge I-II* (1744-56). Mange af brevenes eksistens var dog kendt gennem Gustav v. Buchwalds korte *Repertorium* i tillægget fra 1878 til bind 8 af *Zeitschrift für Schleswig-Holsteinische Geschichte*.

Mange af brevene belyser erhvervelsen af klostrets jordegods, som efterhånden fik et betydeligt omfang. Hvor mange nonner der skulle underholdes heraf, ved man kun lidt om. I 1341 angiver priorinden det »normale« antal til 30, men man har indladt sig på at optage flere nonner uden at hensætte deres »medgift«, som i stedet er anvendt til løbende udgifter og betaling af gæld med den konsekvens, at man almindeligvis må lukke for nye optagelser, se nr. 31. I det 15. århundrede opgives antallet af nonner til 40-50, fortrinsvis adelige, ifølge en supplik til pave Eugenius, se nr. 177 efter *Acta pontificum Danica* III nr. 1658. På reformationstiden retter 28 nonner henvendelse til kong Kristian 3. om afskaffelse af den hidtidige gudstjenesteform, nr. 319, og endelig viser et salgsbrev fra 1558, nr. 479, at antallet af »klosterjomfruer« stadig er 28.

Inkorporationer af sognekirker og altre spiller også en vis rolle. Pave Bonifacius 9. inkorporerer to sognekirker i 1401, nr. 126, men i 1406, nr. 138, må pave Innocens 7. pålægge bl.a. provsten i Vidå i Slesvig stift at overvåge klostrets rettigheder, og i 1407, nr. 239, anmoder klostret en række kanniker fra Slesvig samt flere andre at varetage klostrets interesser i den forbindelse. En anden inkorporation gælder sognekirken i Nortorf 1440-1441. Domkapitlet i Hamburg inkorporerer 1440 3. december, nr. 194, ærkebispens af Bremen stadfæster, nr. 195, domprovsten af Hamburg bevidner, at den hidtidige sognepræst resignerer mod en affindelsessum, nr. 196, abbedissen bekræfter og indsætter deres egen præst, nr. 197-199. Derimod lader det sig ikke forklare ud fra overleveringen, at et originalbrev af 1451 8. november af biskop Klaus (Nicolaus) af Slesvig, nr. 219, ligger i dette arkiv, idet bispen efter præsentation af væbnerne Klaus Rixtorp samt Erik og Klaus Skrandi af den lavadelige Sundevedslægt og af hele Ullerup sogn ved baret og håndspåleggelse indsætter en Detlev Stille som ny præst i Ullerup sogn med kapellet i Adsbøl.

Udnyttelsen af den vægtige udgaves mange tekster og grundige seglbeskrivelser støttes af udførlige sted- og personregistre samt et veltilrettelagt sagregister.

Herluf Nielsen

Diplomatarium Danicum. Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 4. Række, 4. Bind. 1389-1392. Ved HERLUF NIELSEN. Kbh. 1994, 618 s.

Danmarks Riges Breve. Udg. af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 4. Række, 4. Bind. 1389-1392. Udarbejdet af Herluf Nielsen, de tyske tekster af Ernst Dittmer. Kbh. 1994, 515 s.

Det sidstudkomne bind af *Diplomatariet og Danmarks Riges Breve* indeholder 664 breve og tekster, der som sædvanligt givet et snit gennem mange dele af det danske samfund. Man finder danske breve vedrørende statsstyre og lokale jordtransaktioner; men også de mange udenlandske kilder fra bl.a. Vatikanet og